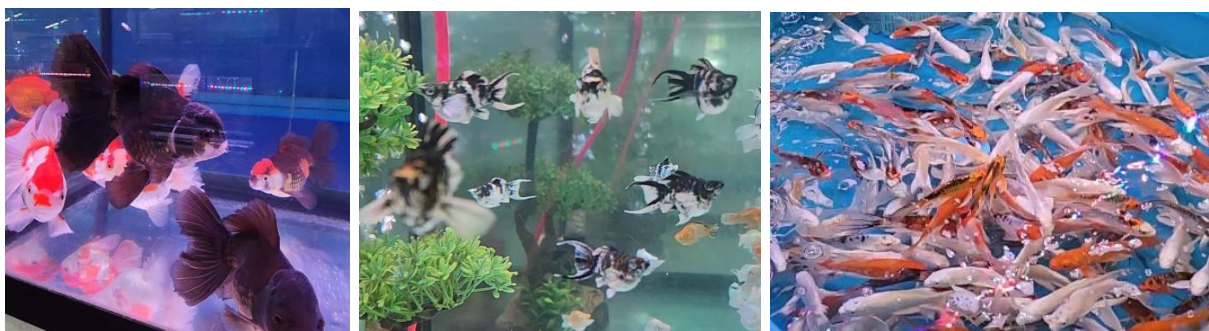

ปลาสวยงาม บ้านโป่ง ราชบุรี

ดร.ทศพร ทองเที่ยง และ สุภาวดี สังข์วรรณ ผู้เรียบเรียง

การเลี้ยงปลาสวยงาม ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั่วโลก มีการซื้อขายทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ จากสถิติของธนาคารโลกในปี 2567 มีมูลค่าการซื้อขายทั่วโลก ประมาณ 10,000 ล้านบาท ประเทศไทยเป็นประเทศผู้ส่งออกอันดับต้นๆ ของโลก มีมูลค่าการส่งออกกว่าพันล้านบาท มีส่วนแบ่งการตลาดประมาณ 11 % สัตว์น้ำที่สำคัญในการส่งออก ได้แก่ ปลากัด มีมูลค่าการส่งออกประมาณ 400 ล้านบาท หรือราว 40% ของการส่งออกสัตว์น้ำทั้งหมด รองลงมา คือ ปลาทอง (7.3%) ปลาหางนกยูงและปลาสด (6.4%) กุ้งสวยงาม (5.8%) กลุ่มปลาหมอสีและปลาออสการ์ (3.9%) และปลาชนิดอื่นๆโดยมีประเทศผู้นำเข้าสำคัญ คือ สหรัฐอเมริกา(20%) สหภาพยุโรป (13.2%) จีน (10%)

จังหวัดราชบุรี อ.บ้านโป่ง เป็นแหล่งผลิตปลาสวยงามที่สำคัญของประเทศไทย จากข้อมูลของสำนักงานประมงจังหวัดราชบุรี พบว่ามีพื้นที่รวมกว่า 1,200 ไร่ มีเกษตรกรเพาะเลี้ยงกว่า 200 ฟาร์ม สามารถทำรายได้เข้าประเทศปีละประมาณ 400 – 600 ล้านบาท โดยมีตลาดส่งออกที่สำคัญ ได้แก่ เวียดนาม อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ญี่ปุ่น เกาหลี จีน เยอรมัน อเมริกา ออสเตรเลีย จากความสำเร็จที่ช่วยสร้างรายได้และเกิดอาชีพที่มั่นคงให้เกษตรกรในพื้นที่ ทั้งปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการเพาะเลี้ยง และการส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตั้งแต่ต้นน้ำไปจนถึงปลายน้ำของภาครัฐ ตั้งแต่การพัฒนากระบวนการเพาะเลี้ยงให้ได้มาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good Aquaculture Practice ; GAP) การถ่ายทอดองค์ความรู้ในการเพาะเลี้ยงมีการพัฒนาปรับปรุงสายพันธุ์อย่างต่อเนื่องเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้อย่างเหมาะสม เพื่อผลักดันให้เป็นเกษตรกรต้นแบบ Smart Farmer ตลอดจนการหาช่องทางการตลาดผ่านช่องทางต่างๆ ตลาดกลางในพื้นที่ พิษณุโลก ตลาดออนไลน์ จึงสามารถเชื่อมโยงกับเครือข่ายกับกลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมปลาสวยงาม และธุรกิจต่อเนื่องที่ส่งเสริมกันเช่น การขนส่ง การเก็บไรแดง จึงเป็นกรณีที่น่าศึกษา

จอมพลฟาร์มปลาทอง คุณประจักษ์ จอมพล ตำบล ปากแรต อำเภอบ้านโป่ง ราชบุรี 70110 ได้เล่าถึงธุรกิจนี้ว่า เริ่มต้นลงทุนนับเป็นหนึ่งในผู้บุกเบิกการเลี้ยงปลาทอง ของอำเภอบ้านโป่ง โดยได้นำปลาทองมาจากประเทศจีน และเริ่มเลี้ยงในพื้นที่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี จากจุดเริ่มต้นนี้ การเลี้ยงปลาทองได้ค่อย ๆ แพร่กระจายออกไปในวงกว้าง เกิดการพัฒนาและปรับปรุงสายพันธุ์อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ปลาทองในประเทศไทยมีคุณภาพดีขึ้น ทั้งในด้านความสมบูรณ์แข็งแรงและความสวยงาม จนสามารถสร้างผลลัพธ์ที่น่าพอใจและเป็นที่ยอมรับมากยิ่งขึ้น

สำหรับที่ฟาร์มได้ทำเป็นอาชีพมาตั้งแต่สมัยรุ่นพ่อแม่ ปัจจุบันก็เป็นธุรกิจของครอบครัว ตนเองนั้นก็เริ่มเลี้ยงมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก แล้วไปนั่งขายที่ตลาดจตุจักร การเลี้ยงเพื่อจำหน่ายก็ต้องมีการตรวจโรค ฟาร์มที่ขึ้นทะเบียนจะมีเจ้าหน้าที่ประมงจังหวัดราชบุรีจะมารับตัวอย่างไปส่งตรวจยังหน่วยงานของกรมประมงที่ใช้เป็นศูนย์ตรวจหลักและออกใบรับรอง แม้ปัจจุบันบางพื้นที่จะมีจุดรับตัวอย่างใกล้ขึ้น แต่หากต้องการใบรับรองอย่างเป็นทางการก็ยังคงต้องส่งตรวจที่ศูนย์ตรวจกลาง

ขนาดของฟาร์มสามารถพิจารณาได้จากพื้นที่และจำนวนบ่อเลี้ยงปลา ฟาร์มนี้จัดเป็นขนาดกลางมีประมาณ 400-500 บ่อ บางฟาร์มมีเพียงไม่กี่สิบบ่อ ขณะที่ฟาร์มขนาดใหญ่บางแห่งมีเป็นพันบ่อ ฟาร์มใหญ่จะขยายกำลังการผลิตต่อเนื่องเพราะมีลูกค้าซื้อขายตลอด ปัจจุบันฟาร์มขนาดใหญ่มีไม่มาก โดยเฉพาะฟาร์มบ่อปูน แต่ก็ยังมีฟาร์มบ่อดินอยู่ ฟาร์มบ่อดินก็ต้องมีบ่อปูนไว้พักปลา เพื่อปรับสภาพปลาและฆ่าเชื้อก่อนขาย

บ่อดินแม้ว่าต้นทุนต่ำ แต่พบว่าควบคุมคุณภาพและการดูแลยาก ปลาอาจกินอาหารเสียไปครึ่งหนึ่งและมีโอกาสติดเชื้อโรคมมากกว่า การรักษาโรคเบื้องต้นมักใช้ยาเหลืองหรือสารฆ่าเชื้อ (Acriflavine) แต่หากต้องการฆ่าเชื้อจริงจังต้องใช้ความเข้มข้นสูง เช่น ฟอ์มาลีน หรือเกลือไนไตรต์ปริมาณมาก เกลือเม็ดใช้ทั้งปรับสภาพน้ำและฆ่าเชื้อ รวมทั้งใช้

ปูนขาวตอนล่างบ่อ ในระบบฟาร์มปัจจุบันการฆ่าเชื้อมักใช้สารเคมีเฉพาะทาง รวมถึง สารกำจัดเห็บปลา สารกำจัดปรสิต ปรสิตที่เรียกว่า “หนอนสมอ” ซึ่งเป็นตัวเล็ก ๆ ฝังตัวในปลา โดยธรรมชาติปลาเป็นสิ่งมีชีวิตจึงมีเชื้อโรคอยู่ได้เสมอ โรคบางชนิด เช่น ลายแดง มักเกิดจากน้ำหมักหรือสภาพน้ำเสีย และเชื้อราก็สามารถเกิดจากน้ำลักษณะนี้ได้เช่นกัน

อาหารที่ใช้เลี้ยงปลา อาหารหลักของปลายังคงเป็นอาหารเม็ด ส่วนหนอนนกก็มีคนเพาะขาย บางคนเพาะไว้ใช้เองแล้วเหลือจึงขาย แต่ไรแดงจำเป็นสำหรับเลี้ยงลูกปลา บางฟาร์มเลี้ยงเอง บางฟาร์มต้องไปซื้อตามบ่อพักน้ำเสียของฟาร์มหมูหรือฟาร์มไก่ที่มักมีไรแดงจำนวนมาก ฟาร์มปลาส่วนใหญ่มักไม่มีเวลาซื้อเอง จึงต้องซื้อจากคนที่ซื้อไรแดงขาย ในพื้นที่จึงมีอาชีพเพาะหรือซื้อลูกไรแดงขายในพื้นที่นี้ก็มีเป็นนับสิบลาย ซึ่งก็เป็นอาชีพที่สร้างรายได้และสำคัญต่อห่วงโซ่ของธุรกิจปลาสวยงามนี้

อาชีพขายไรแดง ในอดีต ไรแดงสามารถหาได้ตามคลองธรรมชาติ แต่ปัจจุบันการควบคุมการปล่อยน้ำเสียเข้มงวดขึ้น ทำให้แหล่งตามธรรมชาติลดลง ในพื้นที่ บ้านโป่ง มีกิจกรรมการเกษตรอื่น เช่น ฟาร์มหมู ไก่ หรือโรงงานน้ำตาล ที่ล้วนมีของเสียที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อได้ เช่น มูลสัตว์ที่มีไนโตรเจน หรือของเสียอินทรีย์ที่สามารถผลิตก๊าซชีวภาพได้ ฟาร์มบางแห่งนำมูลสัตว์ไปผลิตก๊าซก่อน แล้วจึงนำกากไปใช้ต่อ หรือขายเป็นปุ๋ย ทำให้เกิดรายได้หลายทางและใช้ทรัพยากรได้คุ้มค่า และการจัดการของเสียในท้องถิ่นจึงมีความเชื่อมโยงกันเป็นระบบ ไม่ได้เกิดขึ้นแบบโดดเดี่ยว แต่ต้องอาศัยห่วงโซ่กิจกรรมที่ต่อเนื่องกัน ทั้งด้านพื้นที่ แหล่งน้ำ วัตถุดิบ และการใช้ประโยชน์จากของเสียอย่างครบวงจร

กระบวนการจัดการของเสียจากฟาร์มหมูเริ่มต้นจากการนำของเสียเข้าสู่บ่อผลิตก๊าซชีวภาพก่อน โดยบ่อแรกจะเป็นบ่อโดมสำหรับผลิตก๊าซ เมื่อนำก๊าซไปใช้ผลิตไฟฟ้าแล้ว ของเหลวที่เหลือจึงค่อยไหลผ่านบ่อพักน้ำในลำดับถัดไป ส่วนกากมูลหมูที่ผ่านกระบวนการแล้วจะถูกนำไปตากแห้งและขายเป็นปุ๋ย สร้างรายได้เพิ่มอีกทางหนึ่ง ระบบบ่อบำบัดมักมีหลายบ่อเรียงต่อกันประมาณ 5-7 บ่อ เพื่อให้ น้ำ ค่อย ๆ ตกตะกอนและบำบัดตามลำดับ จนน้ำมีคุณภาพดีขึ้น จากนั้นจึงหมุนเวียนกลับมาใช้ในฟาร์มอีกครั้ง ระบบนี้ช่วยลดต้นทุนและใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

บ่อพักน้ำเสียเหล่านี้จะเกิดจากการสะสมของอินทรีย์วัตถุในน้ำ โดยเฉพาะจากเศษอาหารหรืออาหารสดที่ใช้เลี้ยงสัตว์ เมื่อของเสียตกตะกอนจึงเป็นสารอาหารและเมื่อมีสภาพเหมาะสมอุณหภูมิเหมาะสม สิ่งมีชีวิตเช่น ไรแดง ลูกน้ำเหล่านี้จะรวมตัวบริเวณหน้าบ่อ โดยเฉพาะช่วงเวลากลางคืนก็สามารถลงไปช้อนเก็บได้ ธุรกิจนี้ต้องอาศัยพื้นที่ที่มีน้ำหมุนเวียนจากฟาร์มหรือแหล่งน้ำที่มีสารอาหารเพียงพอ ปัจจุบันหลายแห่งต้องเช่าพื้นที่ช้อนไรแดงใกล้ฟาร์มเพื่อทำกิจกรรมดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง เพราะ ผู้ที่จะเข้าไปช้อนไรแดงในฟาร์มหมูนั้น ต้องขออนุญาตจากฟาร์มก่อน เนื่องจากการป้องกันการนำเชื้อโรคเข้าสู่ระบบเลี้ยงสัตว์ฟาร์มหมูซึ่งหลายแห่งมีอุโมงค์พ่นน้ำยาฆ่าเชื้อสำหรับคนและยานพาหนะ ในกรณีของการช้อนไรแดงจากบ่อพักน้ำเสีย ผู้ที่ต้องการเข้าไปเก็บต้องตกลงกับเจ้าของฟาร์มก่อน บางรายทำสัญญาเช่าบ่อเป็นรายปี บ่อหนึ่งในราคา 200,000 บาทต่อปี จากนั้นจึงลงไปช้อนเอง ซึ่งการช้อนไรแดงจึงถือเป็นอาชีพหนึ่ง มีราคาขายอยู่ประมาณกิโลกรัมละ 40-50 บาท การคำนวณความคุ้มค่าต้องพิจารณาทั้งค่าเช่า ค่าน้ำมัน ค่าขนส่ง และค่าแรง หากสามารถช้อนได้วันละประมาณ 100 กิโลกรัม ก็จะมีรายได้ราววันละ 4,000-5,000 บาท เมื่อนำมาคิดเป็นรายปี รายได้รวมอาจสูงถึงหลักล้านบาทต่อปี อย่างไรก็ตามงานนี้ไม่ง่าย ต้องออกไปช้อนตั้งแต่เช้ามืดหรือช่วงที่แสงสลัว เพราะเป็นช่วงที่ไรแดงลอยขึ้นผิวน้ำมากที่สุด หากช้อนสายเกินไปจะได้ปริมาณน้อย โดยปกติการทำงานจะใช้เวลาประมาณ 5-6 ชั่วโมงต่อวัน รวมเวลาเดินทาง ช้อน และนำไปขาย โดยไรแดงยังสามารถแช่แข็งเป็นก้อนเพื่อส่งไปจำหน่ายต่างประเทศได้

ต้นทุนการจัดจำหน่ายและการขนส่ง คืออีกส่วนหนึ่งที่สำคัญ ค่าออกซิเจนสำหรับบรรจุถุงปลา ถังออกซิเจนมีราคาประมาณถังละ 150 บาท และสามารถอัดได้จำนวนถุงมากพอสำหรับการขนส่งในประเทศ การแพ็คปลาใส่ถุงออกซิเจนช่วยให้ส่งไปรษณีย์หรือขนส่งไปต่างจังหวัดได้ สำหรับการส่งออกต่างประเทศ การเตรียมปลาสำหรับการขนส่งระยะไกล โดยเฉพาะการส่งออก จำเป็นต้องควบคุมสภาพแวดล้อมอย่างละเอียด ก่อนส่งปลาจะต้องงดอาหาร เพื่อไม่ให้ปลาขับถ่ายในถุง ซึ่งจะช่วยรักษาคุณภาพน้ำให้สะอาดระหว่างการเดินทาง จากนั้นต้องเติมออกซิเจนในถุงและควบคุมอุณหภูมิ โดยใส่น้ำแข็งเพื่อช่วยรักษาความเย็น ลดการเผาผลาญพลังงานของตัวปลา และลดของเสียในน้ำ แม้วิธีการนี้จะช่วยให้ปลามีชีวิตรอดได้ดีขึ้น แต่เป็นกระบวนการที่ยุ่งยากและเหนื่อย อีกทั้งบางประเทศปลายทางยังคงดูแลปลาไม่ชำนาญ เพราะสภาพอากาศต่างจากไทย จากที่เคยส่งปลาไปยังประเทศรัสเซียใช้เวลาประมาณ 3 วัน โดยไม่ต้องเปิดถุงเติมออกซิเจนระหว่างทาง แต่ต้องเตรียมปลาล่วงหน้า เช่น งดอาหารก่อนส่ง เพื่อให้ปลาแข็งแรงและลดของเสียในถุงระหว่างการเดินทาง การส่งปลาไปประเทศสหรัฐอเมริกาค่อนข้างง่ายกว่า เนื่องจากมีลูกค้าประจำและมีบริษัทรับช่วงจัดการขนส่ง ทำให้การค้ำค้ำเนินต่อเนื่องตลอดปี แม้จะมีฤดูหนาวแต่ผู้ค้าต่างประเทศมักมีระบบควบคุมอุณหภูมิในร้านหรือสถานที่เลี้ยงปลา จึงสามารถซื้อขายได้ตลอดปี ไม่ต่าง

จากประเทศไทย เมื่อผู้ค้าต่างประเทศรู้จักคุณภาพปลาและมาตรฐานของฟาร์มแล้ว ก็มักติดต่อซื้อขายโดยตรง ระบุชนิดปลา ขนาด และคุณภาพตามที่ต้องการ

ตลาดปลาสวยงาม ผู้ขายมีทั้งผู้ที่เลี้ยงปลาเองและผู้ที่ได้รับปลาจากฟาร์มไปจำหน่าย บางร้านเป็นเพียงผู้ค้าหน้าร้าน ที่รับปลาหลากหลายชนิดมาจำหน่ายต่อ ทำให้ตลาดมีความหลากหลายของสินค้าอย่างมาก การปรับปรุงพันธุ์ให้แปลกและใหม่อยู่เสมอจึงเป็นเรื่องสำคัญมากของแต่ละฟาร์มที่จะดึงดูดลูกค้าให้สนใจ เช่นปลาที่มาแรงในช่วงนี้ คือ ปลาบอลูนเป็นที่ต้องการของตลาด ด้วยรูปลักษณ์ที่เป็นเอกลักษณ์และลวดลาย สี ที่สะดุดตา จึงเป็นที่ต้องการของตลาดอย่างต่อเนื่อง

การเลี้ยงปลาสวยงาม บ้านโป่ง จึงเป็นธุรกิจการเกษตรที่เกิดจากองค์ประกอบที่สำคัญของความเหมาะสมของพื้นที่ ทักษะความชำนาญของคนที่เหมาะสมมาต่อรุ่น สร้างบทบาทสำคัญในการสร้างรายได้ให้กับคนในพื้นที่ ทำให้การจัดการฟาร์มสมัยใหม่ที่ไม่ได้เป็นเพียงการเลี้ยงสัตว์ แต่เป็นระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนที่เชื่อมโยงพลังงาน ของเสีย น้ำ และทรัพยากรชีวภาพเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

